

Wesselényi Miklós *Balítéletekről* című röpiratának előképei

A Wesselényi-kutatás elhanyagolta a *Balítéletekről* előképeinek kérdéskörét. Kisebb-nagyobb hasonlóságot a keletkezését megelőző évtizedek több művével is mutat a röpirat. Így például Decsy Sámuel *Pannóniai Fénix...* című művében ugyancsak két részre tagolt bevezetőt írt – *Nemes két Magyar Hazáé és Előljáró Beszéd* címen – és már nála feltűnik a feltételezett ellenvetés megcáfolása, ami több szerzőnek is kedvelt fogása volt;¹ erre az elvre épül a *Balítéletekről* legterjedelmesebb, csaknem 130 oldalas, *Hon elleni előítéletekről különösen* című fejezete. Minta értékkel azonban csak egy könyv rendelkezik: Teleki László *Esdeklései*.² Annak a Teleki Lászlónak a műve ez, akire az idősb Wesselényi halála után az ifjú Wesselényi nevelésének felügyeletét bízják, mint erről Kazinczy Sárközy Istvánnak írott 1814. december 25-i levelében beszámol: „Midőn az atya megholt, én nem tudom milyen incidensből a nevelés Gróf Teleki László Administrator Uratokra bízott, holott az anyja olyan lelkű, hogy neki nevelő társra nem volt szüksége. Én, amint tudod, nagy tisztelője vagyok a ti Administrator Uratoknak, hiszen *Esdeklést is írt a Nyelv dolgában* ... [kiemelés tőlem – D. G. Cs.], de kedvem volna azt mondani, látván Wesselényit, hogy némely embernek az a szép sors juta ami a farkas-bundának: melegít, noha maga nem meleg. De Wesselényit az atya tette ilyenné, s az ő érdemes anyja”.³

Trócsányinak van ugyan tudomása arról, hogy Cserei Ilona kérésére Wesselényi nevelésének felügyeletét Teleki látja el, aki aztán saját fiainak nevelőjét, Szabó Andrászt adja a 14 éves fiú mellé, s hogy az anyja arra is megkéri Telekit, készítsen tantervet fiának, ám a *Balítéletekről* elemzésébe nem vonja be az *Esdeklést*.

Imre Sándor dolgozatából⁴ tudjuk, hogy Cserei Ilona kérésére, „hogy fia számára »tanítás- és tanulásbeli plánumot készítvén, a megnyert nevelővel kivitetni a maga fővigyázása alatt méltóztasson« (MTA Teleki-levéltár)”, Teleki „elővette a Tanácsadást, kihagyott belőle mindent, ami a maga családjára vonatkozott s elküldte, ezt írva: »Ami a planumot illeti, én jobbat nem küldhetek a magam meggyőződése szerint annál, amely szerint a magam tulajdon fiu-gyermekeimet neveltem. Most azt leiratom, kivéven azon részét, amely egyedül a magam gyermekeire alkalmazható; ahelyett pedig az alkalmazást a Nagyságod egyetlen egyé- re teszem meg.« (Erdélyi Nemzeti Múzeum, Wesselényi-levéltár.) Valóban írt is új V. szakaszt: »Némelly, az öcsémet illető különös környülállásokról.« Ennek tartalma ez: Bevezetés. 1. Az öcsém nevelése céljáról. 2. Az öcsém természetéről és némely különösebb környülállásairól. 3. A nevelőnek kötelességéről. 4. Bevezetés.”⁶

Mivel a Wesselényi levéltár OL-ban őrzött anyagában nem bukkantam a *Tanácsadás* nyomára, csak az Imre Sándor közölte szűkszavú közlésekből vonhatok

¹ DECSY Sámuel, *Pannóniai Fénix avagy hamvából feltámadott Magyar Nyelv*, Bécs, 1790, 111–112 (a továbbiakban: *Pannóniai Fénix...*).

² *A magyar nyelv élé mozdításáról buzgó esdeklései* G. TELEKI Lászlónak, Pest, 1806.

³ KAZINCZY Ferenc *Összes művei: Levelezés*, közzétette VÁCZY János (a továbbiakban: *KazLev*), XII, 1902, 282–283.

⁴ TRÓCSÁNYI Zsolt, *Wesselényi Miklós*, Bp., 1965, 31–32.

⁵ IMRE Sándor, *Gróf Teleki Sándor Tanácsadása a nevelésről – Adalék a M. T. Akadémia első elnökének életéhez*, ProtSz, 1929, 603–608.

⁶ *Uo.*, 606.

le következtetéseket. Nem kétséges, hogy Teleki jól ismerte Wesselényit, hiszen természetével külön fejezetben foglalkozott. Ez csak akkor lehetséges, ha Teleki és az idősb Wesselényi Miklós barátok voltak, és rendszeresen találkoztak. Ha a két család nem állt volna baráti kapcsolatban egymással, akkor Cserei Ilona nem is kérhette volna meg gyermeke nevelésének irányítására Teleki Lászlót. Ám a két család nemcsak baráti kapcsolatban állt egymással, hanem a Wesselényieket és a Telekieket rokoni szálak fűzték egymáshoz: Id. Wesselényi Miklós Teleki László feleségének, Teleki Máriának a nagybátyja volt.⁷ Nyilvánvalóan ezzel magyarázható, hogy az ifjú Wesselényi Miklós nevelésének irányítására Teleki Lászlót kérték meg. A rokonságot mind a két család nagyon komolyan vette; a Wesselényiek részéről ez a felkérésben mutatkozik meg, Teleki László részéről pedig abban, hogy a felkérést azonnal elfogadta. A nevelési tervezetében használt „öcsém” szóhasználat is egyértelműen a rokoni kapcsolatra utal. Főként Kazinczynek a Wesselényieknél tett látogatásáról beszámoló leveleiből és Kemény Zsigmond *A két Wesselényi Miklós* című esszéjéből⁸ tudjuk, hogy az idősb Wesselényi egészen kiskorától fogva bevonta fiát a felnőttek beszélgetésébe. Ezzel magyarázható, hogy Teleki jól ismerhette a gyermeket, s az is feltételezhető, hogy a felnőtteket hallgató Wesselényire már egészen fiatalon hatottak az *Esdeklés* eszméi.

Az is az elmondottak mellett szól, hogy Teleki arra a Szabó Andrásra bízta Wesselényi nevelését, aki korábban saját fiait oktatta, tehát évekig élt Teleki közéletében. Hogy Szabó mennyire megbecsült személy volt a Telekiek szemében, azt az is bizonyítja, hogy a Wesselényi nevelésére fordított idő után – Szabó 1810-től 1816-ig volt Wesselényi tanítója – a marosvásárhelyi Teleki-téka könyvtárosává tették meg. A Kazinczy-levelezés több fogódzót is nyújt a tudós nevelő valódi értékeinek megismeréséhez, szemben a Trócsányi felvázolta, elnagyolt s inkább elmarasztaló képpel.⁹ A számos adalék közül a legfontosabb Cserey Miklós 1812. május 3-án Kazinczyhoz írott levelében olvasható: „A nevelője, Szabó Ur, szép tanoltsága mellett jó érzeménnyel is bír, rokonnal a miénkhez: ő tovább táplállya és gyarapította szívében amit az apja belé oltott.”¹⁰

Telekinek Wesselényi iránti megkülönböztető magatartására világít rá Döbrenteinek 1816. november 17-i Kazinczyhoz írott levele: „A Gróf [Teleki] házában egy elébbi, Oláh Szakácsa a házi-Gondviselő. Ennek meg volt s van parancsolva, hogy senkit is bé ne bocsásson, könyvet meg épen ne adjon-ki. B. Wesselényi Miklósnak Atyja halálával mintegy nevelésére fő vigyázónak vagy minek nézvéen magát a Gróf, Miklósnak megengedte a bemenetet. Vele s Patakyval zárattuk be néhány-szor magunkat...”¹¹

Ezekkel az adalékokkal nemcsak azt kívánom bizonyítani, hogy Wesselényi olvasta az *Esdeklést*, hiszen az magától értetődő, hogy a politikai vezérszerepre törő Wesselényi, amikor teoretikus, programadó művel lép a nyilvánosság elé, ezt csak a számottevő előzmények ismeretében tehetette – aminek az *Esdeklés* feltétlenül

⁷ NAGY Iván, *Magyarország nemes családjai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, I–XII, Pest, 1857–1865.

⁸ KEMÉNY Zsigmond, *A két Wesselényi Miklós* = K. Zs., *Sorsok és vonzások*, szerk., utószó, jegyz. TÓTH Gyula, Bp., 1970, 5–114. Wesselényi ifúságáról: 37–39.

⁹ TRÓCSÁNYI, i. m., 31–32. Rohonyi Zoltán kutatásaira támaszkodva megállapíthatjuk, hogy Szabó András – és Döbrentei Gábor – révén Wesselényi alaposan megismerkedett a kantianus és fichte filozófiával. Vö. ROHONYI Zoltán, *A magyar romantika kezdetei*, Bukarest, 1975, 161–164.

¹⁰ KazLev IX, 1899, 485.

¹¹ KazLev XIV, 1904, 442.

része – , hanem azt is, hogy számára a felvázolt személyes szálak figyelembevételével az *Esdéklés* minta és példa volt, amit a két mű között fennálló szellemi rokonság és felépítésük csaknem teljes azonossága igazol.

Teleki *Elöl járó beszédre*, *Bévezetésre*, öt fejezetre és *Toldalékra* osztotta fel művét. A *Balítéletekről* élén „Kedves Öcsém!” megszólítással kezdődő, valójában szintén „Elöl járó beszéd” áll (Telekinél az *Elöl járó beszéd* megszólítása „Kedves Hazám fiai!”). Mindkét szöveg személyes hangú ajánlás. Ezután Wesselényinél *Előszó* áll, majd hét fejezetre tagoltan következik az érdemi rész. Az egyetlen jelentéktelen eltérés a részek számában mutatkozik meg, de ez is csak látszólagos, mert az első rész (*Előítételek s azoknak okai általában*) jellegéből adódóan bevezető funkciót tölt be, a hetedik pedig részletes kibontása a hatodiknak (*Hon elleni előítételek*, illetve *Hon elleni előítételek különösen a két utolsó fejezet címe*). A művet három egységből álló toldalék zárja *Értesítő*, *Tekintetes Rendek* és *Erdély mostani helyzetéről* címmel.

Teleki könyvének követését mutatja, hogy Wesselényi is feltételezett ellenvetésekre adott válaszokban fejt ki álláspontját. Teleki az ötödik fejezetben és a *Toldalékban*, Wesselényi pedig művének hetedik fejezetében alkalmazza ezt az eszközt.

Nem érdektelen megemlíteni a Széchenyi-kutatás szempontjából, hogy a *Hitel* felépítése is – jelentéktelen eltérésektől eltekintve – az *Esdéklésével* azonos. A különbség csak annyi, hogy Széchenyi lírai *Elöl járó beszéde* után *Tudnivalót* is illeszt (a tartalomjegyzékbe egyiket sem veszi fel), s hogy a *Bérekészítés* után következő *Végszó* – szemben Teleki és főleg Wesselényi toldalékával – szervesen illeszkedik a mű egészéhez, bár annak is van önmagát mentegető, saját munkáját magyarázó, az elmondottakat kiegészítő jellege. Vagyis nem Wesselényit kell Széchenyi követőjének, epigonjának tartani, hanem mindkettejüknél elsődlegesen Teleki hatását érdemes vizsgálni.

Széchenyi és Wesselényi kapcsolatával külön is foglalkoznunk kell. A két barát egymásnak ellentmondó nyilatkozatai eredendően összekuszálják a szálakat, s bőségesen szolgáltatnak muníciót mind a Wesselényire gyakorolt Széchenyi-hatás, mind Wesselényinek barátjára meglévő befolyása igazolására. Ha szélesebb összefüggésbe ágyazzuk munkásságukat, akkor azonnal kitetszik, hogy az alapkérdés nem az, hogy melyikük állt a másik hatása alatt, hanem az, hogy mennyire ismerték az előző generáció, illetve kortársaik műveit, az országgyűléseken elhangzott beszédeket, a napi sajtót stb. A *Balítéletekről* és a *Hitel* szerkezeti hasonlóságai, mint láttuk, nem egymáshoz való viszonyukban vizsgálandóak, hanem Teleki László *Esdékléseivel* összevetve. S ugyanez vonatkozik a két mű eszméinek legtöbbszörére is.

Ilyen hasonlóság a nemzet korával kapcsolatos, Herderre visszavezethető nézet. Wesselényi a *Hitel* érvelésével lényegében megegyezően megcáfolja azt az állítást, „hogy a régi a mult bölcs kor szüleménye, az új pedig a mostani, tehát ifjú, az az éretlen kor magzatja.”¹² Wesselényi vaslogikával zúzza darabokra ezt a tételt. Elemzésének sarkpontja, hogy „...a több tapasztalás van a bölcsesség alapjául felvéve.” S ebből a kérdést a lényegénél megragadó felfogásból már fölényes könnyedséggel vezeti le bizonyítását: „... a korra nézve, mellyiknek lehetett több tapasztalása, vagy is bölcseség merítésre több s bővebb forrása? régi kornak e,

¹² B. WESSELÉNYI Miklós, *Balítéletekről*, Bukarest [valójában: Lipcse], 1833, 12 (a továbbiakban: *Balítéletekről*).

melly csak az előtte volt s idejebeli tapasztalásokból okosodhatott, – vagy pedig az újnak, melly előtt mind az nyitva van, ami a régi kor előtt volt, s annyival több, amennyi azóta történt s most történik? Ennél fogva a tapasztalásra nézve, melly itt úgy hozatik fel mint az egybehasonlított bölcsesség nemzője, egészen különbözik az emberek s a nemzetek kora. Nem a régi idő a tapasztalásokban gazdag s tanulásban őszült bölcs öreg – sőt éppen keveset látott ifjú az: de a mostani azon ért idejű, mellynek századok s ezredek példái s öntapasztalási szolgálnak tanúságul; ott kezdheti ez tudását, hol a régi kor végzé, s ennek minden ismeretei alapul szolgálnak neki, mellyre építhet.¹³

Ha összevetjük Wesselényi gondolatmenetét Széchenyi *Hitelének* idevágó fejtegetéseivel,¹⁴ akkor az átvétel kézenfekvőnek tűnik; még ha Wesselényi rendkívül logikus, szervesen építkező bevezetője helyett Széchenyiné kissé rapszodikus is az előadásmód, s el-elkalandozik, az érvek nagyrészt közösek: tapasztalás a bölcsesség anyja (Széchenyi) – a több tapasztalás van a bölcsesség alapjátul felvéve (Wesselényi); amit régi időnek hívnak, új időnek, ifjú kornak kellene hívni (Széchenyi) – nem a régi idő a bölcs öreg, hanem a mostani (Wesselényi); emberek közt az idősebb a tapasztaltabb, generációk között az időben közelebbi (Széchenyi) – az öreg ember bölcsőbb, a mostani kor az ért idejű (Wesselényi).

A Széchenyi-hatás hihetőségét csak erősíti, hogy Széchenyi ebben az időben lekezelő, fölényeskedő hangot használt Wesselényivel szemben, amit 1829. augusztus 3-i levele is mutat. Ebben saját, megjelenés előtt álló könyvéről nagy önteltséggel nyilatkozott, Wesselényi készül munkájáról, amelyről barátja feltehetően előző levelében írt, csak félvállról beszélt.¹⁵ Wesselényinek mintegy másfél évre volt szüksége, hogy megszabaduljon a fölé tornyosuló Széchenyi súlyától.

Megváltozott önértékelésére és Széchenyihez kapcsolódó viszonyának átértékelésére legjobban az 1835. március 3-i naplóbejegyzés világít rá: „Sz[échenyi] velem egy vélekedésben volt s egy uton indult el akkor midőn leg előbb [...] 1825-ben politikai pályára lépett. Hogy ő ekkor immár 32 esztendő korában ki-

¹³ *Balítéletekről*, 12.

¹⁴ „Én ellenben azt hiszem: hogy illy provocatiók s idézgetések »Elődeink bölcsessége, – régi idő belátása, elmés hajdankor, az ó világ szemessége, méltósága sat.« azon számtalan balvélemények közé tartoznak, mellyek szokás által fogadtattak el...

Tapasztalás a bölcsesség anyja, s egyenlő észbeli erővel s tudománnyal kettő közt az bölcsőbb, ki több tapasztalásu. Ennek igazságán nem kételkedik senki. De az említett balvélekedés még is éppen ellenkezőt hirdet s a sokaság benne meg is nyugszik.

Illy elfogultságok a legközelebbes okokból erednek s még is olly nehezen jönnek az emberek igaz eredetekre. Atyáinkra s régiekre való alaptalan hivatkozások p. o. egyenesen [...] »A szavaknak nem csak hibás, de éppen ellenkező használásából folynak, s azon bevett szokásból, hogy a holtaknak mindég több tiszteletet szoktunk adni, mint az élőknek.«

Amit közönségesen beszédben régi időnek, hajdankornak hívnak, józan ész után új időnek, ifjú kornak kellene hívni.

Két egyes személy közt tagadhatatlan, az idősbnek van vagy lehet több tapasztalása. – Generációkban éppen megfordultan áll az eset s a közelebbisnek s így az ifjabb generációnak van vagy lehet több tapasztalása.” Gróf SZÉCHENYI István *Összes művei*, II, *Hitel*, szerk., bev. dr. ifj. IVÁNYI GRÜNWARD Béla, Budapest, 1930, 196. (A továbbiakban: *Hitel*.)

¹⁵ „... most méginkább átlátom, nagy hasznát, Creditumról szóló könyvemnek. Mert csak legyen pénzünk, majd lesz minden egyéb is. [...] Egyébiránt tegyünk amit tehetünk, az előítéletek kitörlése végett.” MTA K201/20. Hiba lenne ebből a levélből arra a következtetésre jutni, mintha Széchenyi szemében az előítéletek csak afféle „egyébiránt”-ügy lenne, hiszen a *Hitel*-ben is többször foglalkozik velük, a *Világ* alcíme pedig egyenesen központba állítja azokat: „felvilágosító töredékek némi hiba s előítélet eligazítására.”

emelkedett a csak verseny s csak roka vadászat szűk köréből, azt – tudom én – hogy az akkor hatalommal ébredező nemzeti szellemnek s azon nemesebb szikrának kell tulajdonítani, mely kebelében mindég csillámlott; de azt is hiszem, hogy abban nékem igen nagy részem volt. Midőn a sors minket egybe hozott (1820) volt e még akkor neki hazánkról s nemzetiségünkről csak képzete is? nem az volt e vallomása, hogy »nekünk nincs hazánk« – hogy »nem érdemi meg az, hogy érte valamit tegyünk« – »hogy nem is lehet semmit is tenni«? Nem mondta s hitte az által, hogy Bécsben költi el pénzét, mert – úgy mond – az által a pénz circulatioba jön s az industria segítettik? – Nem kellett e gondosan kerülnöm: hazáról s annak jussaival, törvényeinkről, sérelmeinkről s.a.t. előtte sokat szollani, nehogy »pedantnak« – »zsiros magyarnak« tartson, s hogy a töllemi elidegenedés be vágja utomat rea hathatni? – Minő ön meg tagadással s vigyázattal kellett vele bánnom, hogy nem általam vezetve, hanem maga által képzelje magát az én elveimre s nézeteimre jutva lenni! Mily gyöngéden kellett keblében azon heverő hurokat felvonni s öszve hangzásba hozni, melyek az én keblemben már gyermeki éveim óta hatalommal zengettek! Én egy láng lelkű hazafinak s azon asszonynek fia, kinél hivebb leánya a magyar hazának nem volt, – én nevendékje a republicai érzetű szeplőtlen Patakynak [...] patronussa voltam én a közdolgokban már akkor, midőn Sz[échenyi] eszmélni kezdett s fellépett; ugyan azon nézeteim voltak, s ugyan azon utat követtem akkor, melyet gyermekkorom óta s melyet híven követtem mostanig... Hogy Sz[échenyi] 1825-ben velem kezét fogott, bizonyítják akkori vallomásai, magának az oppositiohozi csatlása...¹⁶

A fenti szöveg felveti a kérdést, hogy mennyire hihetünk a Széchenyit dicsőítő Wesselényinek, aki az elsőbséget barátjának adja, holott nyilvánvalóan nem 1835-től kezdődően látta a fentieknek megfelelően kettejük viszonyát. A barátságuk válságos idején írt sorokat nincs okunk fenntartással kezelni, hiszen egybecsengnek Széchenyi több megnyilatkozásával,¹⁷ melyek megerősítik Wesselényi óriási szerepét szellemi arculatának kialakulásában. Wesselényi döntő hatását Széchenyi magyarságképének és ezzel összefüggésben a világról és saját magáról alkotott felfogásának megváltozásában több kutató is megerősíti.¹⁸

A Wesselényi-szövegben előforduló tömör kifejezés: „ott [ti. külföldön; megjegyzés tőlem – D. G. Cs.] költék annak [ti. a hazának; megjegyzés tőlem – D. G. Cs.] ingyen szítt zsirját”, mintegy párlata Decsy Sámuel *Pannóniai Fénix...* című műve két későbbi, az országban megtermelt javak külföldön történő elpazarlására vonatkozó megállapításának. Az elsőben Decsy arra buzdítja a mágnásokat, hogy haszontalan költségeiknek egy tizedét fordítsák „magyar játék néző helyeknek építésére”, mert így „... nem lesztek az uzsorás Zsidóknak és Filisteusoknak rabjai, a pénz az Országban marad, nem fogjátok jobbágyaitoknak véres verejtekével a heréknek hasokat hizlalni [kiemelés tőlem – D. G. Cs.]”¹⁹ A másik esetben arról szól Decsy, hogy az ország királyi jövedelmeinek csak a fele marad itt, „[...] a többi mind ki-takarittatik onnan, s masok híznak rajta [kiemelés tőlem – D. G. Cs.]”²⁰ A „haza zsirján hízás” kifejezés előfordul Széchenyinél is.²¹

¹⁶ WESSELÉNYI Miklós, *Napló*, OL 5495.

¹⁷ Vö. SZÉCHENYI István, *Wesselényi és Kossuth* = Gróf SZÉCHENYI István *Összes munkái*, VI, I. rész, *Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal*, I (1841–43), szerk., bev. VISZOTA Gyula, Bp., 1927, 282–286.

¹⁸ Vö. GERGELY András, *Széchenyi eszmerendszerének kialakulása*, Bp., 1972, 46–48.

¹⁹ *Pannóniai Fénix...*, 72.

²⁰ *Pannóniai Fénix...*, 105.

²¹ *Hitel*, XVIII.

A „paraszt zsírjának szívása” kifejezés Wesselényi leleménye; a „hazát” a „parasztal” helyettesíti be – ez egyszer Decsynél is előfordul –, s a kevésbé kifejező „híznak” helyébe az expresszív, a szipolyozást hangsúlyozó „szívás”-t teszi. Wesselényinél a kifejezés legismertebb előfordulása végzetes, 1834. december 9-i *Szatmári beszédében* található: „[...] a Kormány szívja egyfelől a paraszt zsírját; s mondtam, hogy a Parasztvédői és Köznép oltalmazói állorca alatt teszi; melly köznepet terhelő ocsmány képet fedez. – Nem háritom én a Paraszt zsírja szívását egyedül a Kormányra; – szivatik az máskint is. – Szívjuk azt Mi is, és abból élünk! – De ki tagadhatja, hogy a kormány is ne szívta volna, s nem szívná? – Hát a milliókra menő Adó, mellyet a fizetni aligtudó szegénységnek valóban csontja velejéből kell kisajtolnia? – Hát a sok Milliókat felül haladó Élésbeli vesztesége azon Parasztságnak, melly miatt olly gyakran küszködik éhséggel? – Hát gyermekeiknek Életük, Kik a Kormány parancsolatjára fogatnak Katonáknak? – s mind ez nem Zsírja e a Parasztságnak? – s nem szivatik e?”²²

Decsy a fiatal nemzet elméletének felvetésében is Wesselényi előfutárának tekinthető, még ha felfogásának kialakulására mások is hatottak és véglegesen – Herderre támaszkodva – Széchenyivel közösen alakította is ki. Decsynél ez a tétel is a nyelvvel kapcsolatosan jelentkezik: „A magyar nemzet, más Európai csinos nemzetekhez képest, csak csecsemői állapotban vagyon nyelvének művelésére nézve, és nem csak a mélységes, hanem még a gyengébb tudományoktól-is csömört kap, s inkább henyélsben, avagy haszontalan mulatságokban tölti ifjú idejét, mint elméjének gazdagításában.”²³

Annak igazolására, hogy Herder teóriája a fiatal és az öreg nemzetekről milyen széles körben elterjedt volt a század elején, számos adalékot találunk, s ebből láthatjuk, hogy mind Wesselényi, mind Széchenyi milyen gazdag hagyományból meríthettek álláspontjuk kialakításához. Kazinczy több levelében is füstölgött a más úton járó Verseggy Ferenc műve, *A tiszta Magyarság avagy a csinos Magyar Beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések* miatt, amivel felkelthette a fiatal Wesselényi érdeklődését a sokat szidott mű iránt. Verseggy *A tiszta Magyarság...*-ban így vélekedik a fiatal nemzetről: „Valamint tudniillik az egész emberi nemzetnek, úgy egyenkint mindenik nemzetnek is van, még kultúrájára és nyelvére nézve is gyermeki üdeje, van ifjú kora. Gyermekségében vegetált akkor nyelvünk, midőn nemzetünk Európában letelepedett; ifjú gyanánt heveskedett és forrott a reformátiónak alkalmatosságával amaz írásokban, mellyeket a polémia szült; és csak harminc esztendőttől fogva lehet mondani; hogy férfi korához illő józan csinosítások és kellemes törvények alá vették. [...] azt akarják velünk elhíttetni, hogy nyelvünk sokkal tökéletesebb volt gyermek korában, mikor a tót és deák nyelvekkel való szövetkezése által, ha nem romlani, legalább virágzásában gátoltatni kezdett, mint most férfi korában a józan filológiának szépítései által lehetne.”²⁴

A nemzetek koráról szóló elméletet a széphalmi mester is magáévá tette: „[A nyelv] Elérvén így férfiúi korát, vagy megfordul útján, s a nemzet hanyatlá-

²² WESSELÉNYI Miklós, *Szatmári beszéd*, OSZK, Fol. Hung. 1034. Vö. még: „...s elnyomott jobbágyaik veritékivel szerzett vagyonit lelketlenül fecseklének [ti. az arisztokraták; megjegyzés tőlem – D. G. Cs.]” (*Balítéletekről*, 74).

²³ *Pannóniai Fénix...* 113.

²⁴ VERSEGGY Ferenc, *A tiszta Magyarság avagy a csinos Magyar Beszédre és helyes írásra vezérlő értekezések. Követi ezeket a Cadentiák lajstroma, mellynek hasznát a filologusok és a poéták egyaránt vehetik*, Pest, 1805, 5.

sával ő is hanyatlik, vagy megifjodván a nemzet, ő is megifjul, s újjászületve szép pályáját újra kezdi. A mi nyelvünk is ez úton éré el serdülni kezdett ifjúi korát.”²⁵

Az a nézet, hogy a magyar nemzet fiatal, még ha csak burkolt formában is, hangot kapott az 1825–27-es országgyűlésen, amelyet Wesselényi feszült figyelemmel követett végig. Naplója és anyjához írott levelei tanúsítják, hogy mindent tud, ami az országgyűlésen elhangzik, s még azokról a beszédekről is pontos ismeretei vannak, amelyeket nem hall. Széchenyi pozsonyi Clubjának elnökeként minden hírhez hozzájut. 1825. október 16-i levelében arról számol be, hogy Széchenyi és Károlyi György közös szállásán esténként 20–30 fős összejövetelekre kerül sor; november 9-én pedig arról, hogy „A Széch[enyi] és Károlyi Ház tartása s estveli Társaságaik igen jól folynak, én a Napnak nagyobb részét itt szoktam tölteni [...] estvéneként a jobb gondolkodásuaknak s distingvált embereknek nagyobb része egybe gyűl.” Több levél tanúsítja, hogy már ekkor sem csak megfigyelő. November 29-én írja anyjának: „Én valójában itt nagyon jó-szívvel vagyok, főként azért is, hogy itt-létem nem telik tunya Munkátlanságban s nincs bé-folyás nélkül, – nem is bírhatna semmi arra, amég a Diaeta tart innen el mozduljak [...]”²⁶

A fentiek ismeretében biztosra vehetjük, hogy ismerte gróf Dessewffy József szatmári követ november 2-i beszédét, amelyben a gróf a fiatal nemzet gondolatát veti fel. A hasonlóság szembeszökő, még akkor is, ha a gróf más következtetést von le, mint később Wesselényi: „... a magyarnak mindenestre több eszének kell lenni, mint a németnek, itt ugyanis a kifejlődés ideje hosszas(abb) lévén [kiemelés tőlem – D. G. Cs.], mint más nemzeteknél, alkalmasabb az érettebb ész a cultura elfogadására...”²⁷

A herderi gondolatot Kölcsey Ferenc is magáévá tette. A *Nemzeti hagyományok*-ban írja: „Egész nemzeteknek, szintűgy mint egyes embereknek megvagynak az ő különböző koraik. Gyermekekből virül fel ifjúságok, ifjúból érnek férfivá, s férfikoroknak erejét az öregségnek lankadása váltja fel.”²⁸

Wesselényi történelemszemlélete sok hasonlóságot mutat Pápay Sámuelével, aki *A Magyar Literatura esmérete* című művében foglalkozik a magyar történelemmel. A rövid történelmi áttekintés a legfontosabb pontokon megegyezik a Wesselényiével: „...micsoda keservek nyomták akkor [ti. Mátyás király uralkodása alatt

²⁵ KAZINCZY Ferenc, *Ortológus és neológus; nálunk és más nemzeteknél*, Tudományos Gyűjtemény, 1819 = *Tudományos Gyűjtemény*, Bp., 1985, 145.

²⁶ Wesselényi Miklós levele anyjának, Cserei Ilonának. OL 8770.

²⁷ *Adatok az 1825-ki országgyűlés történetéhez (Guzmics-napló)*, közli VASZARY Kolos, Győr, 1883, 108.

²⁸ KÖLCSEY Ferenc *Összes művei*, I, szerk. SZAUDER Józsefné, SZAUDER József, Bp., 1960, 490 (a továbbiakban: KFÖM). Szegedy-Maszák Mihály erre alapozva állítja, hogy Kölcsey „A klasszicizáló Kazinczy világpolgár szemléletének romantikus ellentézisét fejt ki.” Erre a szövegre nem lehet építeni Kazinczy és Kölcsey szembeállítását, hiszen a széphalmi mester – mint láttuk – ugyanebben az értelemben vallotta ezeket az elveket. Vö. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Kölcsey világszemléletének és költészetfelfogásának összefüggéséről = A Hymnus költője: Tanulmányok Kölcseyről*, szerk. LUKÁCSY Sándor, Nyíregyháza, 1974, 45. Nem meggyőző Szegedy-Maszák kísérlete, hogy Kölcseyt mindenáron Széchenyi uszályába vonja: „Kölcsey – öntudatlanul vagy tudatosan – akkor is Széchenyi nyomában jár, amikor azt állítja, hogy a kezdeti hőskor a nemzet történetének egészét meghatározza, ez az időszak teremti meg a nemzet jellemét, hagyományát.” (Uo., 45.) Ezt egy Széchenyi naplójára utaló hivatkozással (1819, V, 20–25) kívánja bizonyítani. A citált Széchenyi-szöveg – túl azon, hogy nem sok rokonságot mutat a Kölcseyével – nem lehetett ismeretes a költő előtt. Remélem, dolgozatommal sikerült hozzájárulnom annak tisztázásához, hogy a herderi gondolatok a 19. század elején már eléggé átittatták a magyarországi közgondolkodást, s így azok ismerete nem csak Széchenyi privilégiuma volt.

és előtt – D. G. Cs.], sőt mindenkor, Nemzetünk szívét. Sokszor csak nem az utolsó pusztulástól mentette meg édes hazánkat az Isteni Gondviselés. Ha kívül csendesedni kezdének a háborúk szélvészai, hazánk belső részét szaggatták a sok ízbeli meghasonlások. Gondoljuk meg e mellett, hogy Európai lakásunknak első Századiban, egész Európát a tudatlanságnak vastag homálya borította el...²⁹

Pápaynál is megvan a „magyarnak lenni szegény” motívum: „[...] a német csínosság és fényűzés osztán annyira megígézte nemzetünket, hogy sokan Nagyjaink s Fő Nemeseink közül, és kivált asszonyaink, ezek a férfiak hódítói, végtére mind a hazai nyelvet megvetvén, tetétül fogva talpig úgy megnémetesedtek, hogy némellyek szinte szegyenlettek Magyaroknak nevezetni.”³⁰

Múltunk megítélésében Wesselényi és Széchenyi szinte teljesen azonos felfogást vall. Magától Széchenyitől tudhatjuk, hogy ez mennyire közös viták terméke, s egyik részről sem szolgálai átvétel. A *Világban* írja: „... összehozott a barátság anygala olly rokon keblű honfiakkal, kikben királyhoz s hazához hiveség éppen olly tisztán ége mint bennem, s kiknek tehetségeik az enyimeket sokkal túlhaladák. Hazánk eldarabolt, s így olly mély álomban dermedező gyenge létét úgy láták s olly keserűn érzék, s olly nehezen tudák tűrni mint én; s így a hon halál-vagy életsymtomáit s azon módokat kezdénk vizsgálgatni, melyek által a közöniséget szolgálhatnók, s az nagy gondolat, melly a törpe születésű ajkait gúnyoló ráncokba vonná, a félénket pedig megsemmisítné t. i. honunkat ájultságából életre visszahozni, büszke önérzéssel mondhatom, elért szívünkben.”³¹ (Széchenyi számos alkalommal vallott arról, hogy a fenti sorok maradéktalanul csak Wesselényire álltak, s nyilvánvalóan taktikai okokból beszél többes számban.)

Széchenyi ezután a magyar történelemről alkotott képet nem mint sajátját, hanem mint közösen kialakított álláspontot írja le: „A multban nemzeti Nagyságot, legalább olyant, mellyen a Magyar tul ne emelkedhetnék, itéletünk szerint nem találtunk, mert a mult Nagyságnak köemlékek s roppant épületek romjai egyedüli tanúji; minden egyebek, mint könyvek mesterművek, közhasznu találmányok az idő által elenyésznek, nevezetes építmények hijával pedig, mellyek századokon hatnak keresztül, egy nagy nemzet vagy fejedelem sem volt még; de hazánkban ollyasokat nem lel senki. Azon néhány felleg- vagy mocsárvár, sőt még az annyszor magasztalt Visegrád maradék falai is, költői képzelet nélkül – melly ugyan a debreceni pusztákra is varázsolhat spanyol kastélyt – nem mutatnak egyébre, mint kis Urakra és szegény Királyokra.

E tisztára hozott meggyőződés ahelyett hogy elszomorított volna, inkább felvidámított, s így vigasztalánk magunkat: »hála az Egeknek, úgy látszik még fiatal Nemzet vagyunk, nekünk nem fénylik a mult, ellenben más nemzeteknek nincs jövődjök; – kik szerencsésbek?«

[...] nem hiszem: hogy a Mátyás s Lajos alatti időköt, melyeket úgy ismérek mint Te, ha az »akkori időkhöz képest«-et kitöröljük, mint Nagyság ideit lehesen példaképen józanul idézni.

[...] A multban olly nagyságot, mellyet siratni lehetne, itéletünk szerint nem találván, elfojtottuk magunkban azon sajnos gyengeséget, mellyre az emberi nem

²⁹ PÁPAY Sámuel, *A Magyar Literatura esmérete*, Veszprém, 1808, 351 (a továbbiakban: *A Magyar Literatura esmérete*).

³⁰ *A Magyar Literatura esmérete*, 463.

³¹ SZÉCHENYI István, *Világ*, Pest, 1831, 77 (a továbbiakban: *Világ*).

olly hajlandó »szorgalmas munkásság helyett henyélve lefolyt időkre merülni« s inkább a jövődőt tartanánk szemünk előtt.³²

A magyar múltról elmélkedő Wesselényire a legnagyobb hatással Kölcsey Ferenc volt. A magyar történelmet áttekintő tablójában Wesselényi a saját gondolatmenetét – ha a sorrendet nem is követi pontosan – többször is a *Hymnus* soraihoz igazítja, gyakran még a nyelvi megformálásban is követve azt:

Ezen derült s reménnyel
fénylő időpontban bús fellegek
tornyosútlak a magyar égre.
[...]

Vad Tatárok dühös csordáji boríták el
a magyar földet.
[...]

Hazája feldúlt földén bujkált s vándorlott, ki a
gyilkoló vas, vagy rabláncok alól menekedheték.

Hon és laknélkülivé lön a magyar
[...]

Mohács gyászos téréen legerősebb s legnemesb
fiainak vérével folyt el a nemzet ereje; [...]

ezen elestek utolsó hörgése a megmaradottakat
is magok után akarta volna idézni,

füstölgő vérekből látszék a nemzetét feldúló
ama legirtóztatóbb szörnyeteg támadni,
a meghasonlás és visszavonás.³³

Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben;

Most rabló Mongol nyilat
Zúgattad felettünk,

Bújt az Üldözött, s felé
Kard nyúl barlangjában

Szerte nézett, s nem lelé
Honját a hazában;

Majd Töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.

Halálhörgés, siralom
zajlik már helyettek;

Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!

Attól a Kölcseytől kölcsönzött gondolatokat, akivel – a költő hozzá írott levelei alapján – legkésőbb 1831-től szoros munkakapcsolatban állt,³⁴ akivel rövid időn belül a rivalizálás legkisebb jele nélkül osztotta meg az ellenzéki vezérszerepet.

³² *Világ*, 77–80.

³³ *Balítéletekről*, 171.

³⁴ Kölcsey Ferenc első ismert levelét 1831. szeptemberében Nagy-Károlyból írta Wesselényi Miklóshoz. A levél azt bizonyítja, hogy kapcsolatuk legalábbis 1831 első felére nyúlik vissza: „A riadás, mely június olta az országot keresztülfutotta, megfosztott az örömtől, hogy július 18-dikán Méltóságodat itt a mi parányi körünkben láthassam; s az országos munkálkodásokra tett észrevételeket kezeiből visszanyerhessem.” (KFÖM III, 1960, 399–400.) Wesselényihez írott második leveléből tudjuk, hogy Wesselényi Kölcseyt is bevonta jogi szövegek gyűjtésébe. Ugyanakkor az is kitészik a levélből, hogy Kölcsey az egyetlen, akinek Wesselényi is ad különböző anyagokat, s az alábbi sorok is megerősítik, hogy már régebbi kapcsolatban állnak egymással: „Sajnálom, hogy Erdély felől a Nagyságod jegyzetei ezúttal elmaradtak. [...] Jegyzeteimből még csak a Coordinatio Forum, és az ordo processualis vagynak tisztázva. Az első Méltóságod már bírja; a másodikat ide rekesztem. Száraz, de felette fontos tárgy. Az alatt míg ez Zsibón másolatni fog, irnokaim a Codex Civilist tárgyzásokat fogják tisztázni; s midőn e mostani küldést visszaszanyerem, már akkor vagy egészen vagy nagy részben általküldhető lesz. [...]” Nagy Károly, 1831. december 3. (KFÖM III, 412.)

Barátságukról Kölcsey – akinek ekkor már Wesselényi a legjobb barátja – így vallott: „Távoztod óta elhagyatva érzem magamat; nem, mintha nem volnának itt jó és tiszta lelkű emberek; de a férjfinak, kinek a szerencsétlenség jutott: költő lenni meleg kebelre van szüksége, hol lángjai testvérlángokkal találkoznak; s illy kebled, édes barátom, itt csak neked vala. Nem elég kimondani a szót haza; nem elég bizonyos érzelmet hordozni iránta; az én emberem az, kinek a haza örök ideálként áll keblében. De Te jól tudod, az ideálig felemelkedő lélek mily ritka!”³⁵

Dávid Gábor Csaba

³⁵ Kölcsey Ferenc levele Wesselényi Miklóshoz, Pozsony, 1833. május 12. KFÖM III, 546–549.